
Prijevod

UDK 327.57(4)

Može li postojati nadnacionalni identitet?*

FURIO CERUTTI

Sažetak

Autor raspravlja mogućnost, smisao i ograničenja nadnacionalnosti čiji trendovi su zasigurno prisutni u sadašnjem fin-de-siecle. Njegov interes nije usmjeren na nadnacionalnost općenito, već kako se ona pojavljuje a parte subiecti: na nadnacionalni identitet, koji je određena vrsta grupnog identiteta. Pokušavajući odgovoriti na osnovno pitanje da li je moguć nadnacionalni identitet, autor definira elemente od kojih bi se ova vrsta identiteta mogla sastojati: međuzavisnost, normativni univerzalizam, globalni izazovi i svjetski poredak, zaključujući da je o nadnacionalnom identitetu moguće razmišljati i da je potreban. Jedan od bitnih preduvjeta da ovaj identitet postane aktualan na način prihvatljiv vlastitoj normativnoj strukturi je njegovanje i kontrola kroz svjetski rasprostranjeno javno mnijenje ili javnu sferu kompetentnih građana.

Raspad višenacionalnog SSSR-a, rat i "etničko čišćenje" među narodima bivše Jugoslavije, šovinizam i rasizam desnih grupa u Njemačkoj, ali ne samo u Njemačkoj, trijumf anti-rimske i anti-južne *Lega Nord* u Sjevernoj Italiji; kao i provođenje Jedinistvenog evropskog akta od 1. siječnja 1993. i ratifikacija Ugovora iz Maastrichta: čak ako i ne napustimo Evropski kontinent kao što se to čini u 1992., jasno je da ovi novi i raznovrsni procesi ne mogu biti pravilno razmotreni, ako ne osuvremenimo sva naša konceptualna sredstva sadržana u korijenu riječi *natio*. Pogledamo li sadašnje stanje, također je potrebno preispitivanje ili nova povezanost u istraživanju koje se odnosi na ključne izraze kao što su *državljanstvo*, *demokracija*, *univerzalizam*, ili suprotno tome, individualizam, raznolikost, ili sve što se može pripisati onome što je Adorno uobičavao nazivati *Nicht-Identische*.

Birajući među veoma velikim brojem problema impliciranih u ovim procesima i istraživanjima, usredotočit ću se na mogućnost, smisao i ograničenja nadnacionalnosti, što je vrlo problematično, ali nezaobilazno pitanje. Kada i ne bi - kao što to nekoliko autora vjeruje - prevladavali nad postojećim poretkom

* Ovaj članak utemeljen je na predavanju održanom na međunarodnoj konferenciji Identitet i civilno društvo, održanoj u Ischia (Napulj) ožujka 1992., na *Seminaire interfacultaire de theorie politique européenne*, Université libre de Bruxelles, travnja 1992. i *Seminario interuniversitario di filosofia politica*, Firenze, lipnja 1992. Lista osobnih zahvala bila bi predugačka, ali sam doista naučio puno toga vrijednog tokom javnih diskusija.

** *Furio Cerutti*, redovni profesor filozofije Sveučilišta u Firenci

naroda, trendovi prema nadnacionalnosti ili globalnom poretku svjetske vlade¹ zacijelo djeluju u sadašnjem *fin-de-siecle* i utjecat će na život i smrt, obilje i glad, slobodu i kmetstvo slijedećih generacija. To mi se čini dobrim razlogom za konceptualiziranje ovih trendova i pokušaj njihovog usmjeravanja koje ne bi bilo inkompatibilno sa životom u slobodi i obilju, prije no što oni budu definitivno oblikovani vlastitom postojećom, dvojbena logikom. Naučili smo ne vjerovati pretenzijama prilagodavanja budućih zbivanja vizijama stvorenim bilo kakvom filozofijom povijesti: ali to ne znači da moramo odustati od svakog napora da upravljamo nadolazećim procesima na temelju njihovog teorijskog razumijevanja. Moj pristup je prema tome suprotan postmoderni i vulgarno-fukoovskom odbijanju djelovanja u bilo kojoj globalnoj dimenziji kao takvoj, nezavisno o sadržaju kojeg bi mogla poprimiti na putu prodiruće i neograničene dominacije. To je istovjetno gubitku utakmice odustajanjem, prije no što je odigrana.

Međutim, neću se usmjeriti na nadnacionalnost općenito, već kako se ona pojavljuje a *parte subiecti*: na nadnacionalni *identitet*. Pa ipak nije subjektivitet u svom punom dosegu u središtu mojih razmatranja. Ona se odnose na nacionalni ili nadnacionalni identitet, koji je određena vrsta grupnog identiteta, kao koncepta različitog od svijesti², glavnog obilježja subjektiviteta.. Pod grupnim identitetom podrazumijevam sklop elemenata koji čine istovjetnost grupe, tj. elemenata na temelju kojih mi definiramo nas kao nas same. Za razliku od svijesti, koja je evolutivan psihološki proces, u mojoj definiciji nije važno da li je identitet stvarno shvaćen kao takav. Prema tome, promatrat ću identitet u skladu s aspektom njegove strukture i konzistentnosti, ne - ili barem ne primarno - dokazivanja neophodnih za njegovo (sadašnje ili buduće) postojanje i utjecaj.³

Nemoguće je u ovom članku raspraviti sve posljedice gore navedene definicije identiteta: to bi zahtijevalo dublje uplitanje u sadašnje probleme teorije akcije (SCHLESINGER 1987, PIZZORNO 1989). Želio bih samo naglasiti da je prema toj teoriji identitet po definiciji refleksivan: on se ne sastoji od DNA koda ili statističkih rezultata, već od našeg znanja ili spoznaje - samoreflektirane vrste hegelijanskog *Anerkennung* - da smo, na bazi bilo kojih elemenata (DNA, koda, postotka onih koji govore ... kao prvi jezik) svjesni naše vlastitosti. Da li to znači da je traženje

¹ Naravno, ovi izrazi nisu sinonimi, ali pripadaju skupini međusobno povezanih trendova.

² Uglavnom ću koristiti izraz "grupni identitet" radije nego "kolektivni identitet" imajući na umu Bergerovo i Luckmannovo nepovjerenje prema posljednjem pojmu - umjesto kojeg upotrebljavaju pojam "tipovi identiteta, koji su prepoznatljiviji u pojedinačnim slučajevima", (P. Berger and Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, New York 1966, 174. Ne poričem da "grupni identitet" može biti promatran kao podvrsta "kolektivnog identiteta"; ali on ne izaziva dojam hipostaziranja, jer "grupni" podsjeća na pojedince od kojih je grupa sačinjena.

³ Prihvaćam da određena sličnost - ni u kojem slučaju ozbiljna analogija - može biti pronađena između moje distinkcije i one zlokobne Lukácsseve distinkcije u *History and Class Consciousness* između empirijske i "imputirane" klasne svijesti. (vidi: F. Cerutti, *Hegel, Lukács, Korsch. On the Emancipatory Significance of the Dialectic in Critical Marxism, in Telos*, br. 26, zima, 1975-76, 165-174). Za razliku od Lukácsa, ja ne pokušavam izvesti budućnost stvarne nadnacionalne svijesti iz strukture pojma identiteta, koja jedino pruža ključ za razumijevanje svijesti. Hoće li se ona proširiti, empirijsko je pitanje (zasigurno, ne bih pisao članak o nadnacionalnom identitetu, kada ne bih bio uvjeren da on ima određene šanse stvarnog oblikovanja).

ili definiranje našeg grupnog identiteta puko pitanje *principium individuationis (et separationis)*? da smo mi mi sami zbog toga jer smo kao cjelina različiti od ostalih, t.j. da je grupni identitet stvar odnosa "unutrašnjeg/vanjskog"? Ne dijelim ovaj redukcionistički pogled. Nije li izgradnja identiteta proces u kojem mi, prije svega, proizvodimo i reproduciramo osjećaj (Sinnerzeugung, Sinngebung) kao vodeći izvor za naš život u zajednici. Bez tog izvora teško da bismo mogli motivirati naše vezujuće i zakonite projekte i institucije, još uvijek je taj izvor onaj koji utječe na međusobnost djelovanja identiteta grupe i Ega.

Važno je imati na umu ove karakteristike identiteta u pogledu nadnacionalne dimenzije. Na nivou naroda, požar vlastitog potvrđivanja i posebnosti može nas doista natjerati da zaboravimo potrebu da proizvodimo i dijelimo značenje da smo nacionalna grupa. Stoga ću započeti sa nacionalnim identitetom.

* * *

Podsjetimo se prvo na distinkciju između nacije i države, analitičku distinkciju koja je ipak započela zauzimati mjesto u stvarnom svijetu⁴. Od vremena Francuske revolucije (Američka revolucija ne može sa sigurnošću biti uključena u ovaj model) pojam naroda kao demosa⁵ je upotrebljavan na način da osigura nov princip državnog legitimiteta: narodni suverenitet. Ali u francuskom modelu, koji je postao paradigmatican za revolucije u Evropi i Latinskoj Americi 19. stoljeća, narod kao *demos* je bio identičan s etničkim bićem koje je - kao što je to bio slučaj u Španjolskoj i Engleskoj, ali ne i u Italiji, Njemačkoj i Istočnoevropskim državama - nekoliko stoljeća ranije poprimilo političku formu unitarne države. Postojeća (Francuska) ili moguća zajednica jezika, kulture, povijesti je postala moćan izvor mobiliziranja dosada potisnutih ili nepriviligiranih grupa protiv unutrašnje dominacije⁶ i vanjskih prijetnji⁷.

Bilo bi ideološki gledati mobilizaciju nacionalnih osjećaja samo kroz svijetlo emancipatorske borbe za narodni suverenitet. Taj princip je bio primjenjivan, barem jedno stoljeće, na način da je isključivao seljake i gradski proletarijat - i žene.

⁴ Anthony D. Smith tvrdi da se sve dok odvajamo naciju od države, odričući na taj način naciji političko značenje, vraćamo u predmoderno doba, jer je podudaranje nacije i države važno postignuće modernog doba (SMITH 1990). Posljednja tvrdnja je istinita, ali sadašnji i budući trendovi prema nadnacionalnosti, koji se odvijaju u potpuno novom civilizacijskom scenariju, ne mogu biti reducirani na *Respublica christiana* ili *Sacrum Romanum Imperium* - niti na Habsburšku *Doppelmonarchie*.

⁵ Razliku između etnosa i demosa prvi je elaborirao Emmerich Francis, ali njezina sadašnja formulacija dolazi od LEPSIUS-a 1990.

⁶ "*Fonder la nation contre la noblesse*" je bila, prema Françoisu Furetu (*Penser la Revolution française*, Paris 1978, 66.) vodeća vizija Sieyès-a.

⁷ Najkласičnija revolucionarna himna, *La Marseillaise*, govori o les enfants de la patrie koja su žedna osvajačeve *sang impur*. *La Marseillaise* du peuple, pjevana u društvenim pokretima i Ruskoj revoluciji, je sada interesantna samo muzikolozima, ali je muzika *Marseillaise* još uvijek predložena kao okvir za Hymne planétaire, čija prva tri stiha mogu ironično biti navedeni kao potvrda trenda prema nadnacionalnosti: "Allons enfants de la planète/ le jour de gloire est arrivé/Que la paix soit nôtre conquête..." (vidi: L'Express, April 3, 1992, 11).

Nacija je tako bila podijeljena, kao što je rekao Benjamin Disraeli, na dvije nacije, privilegiranu i na narod. Povrh toga, princip nacionalnosti je uskoro stekao vlastiti život, prekidajući svoju vezu s početnim emancipatorskim pokretom i pružajući sredstva za ekspanziju starih i novih nacija-država. Ali koliko god da se promijenila njegova funkcija, njegov uspjeh ne bi bio tako velik bez njegove početne povezanosti s revolucionarnom idejom republikanske samouprave. Nepravan razvoj talijanskog Risorgimenta od Mazzinijevog republikanizma sve do kolonijalizma i fašizma je u tom pogledu paradigmatičan. Ali francuski i njemački primjeri na isti način mogu biti osigurani.

Teze da "nacija-država" ne podrazumijeva organsku i neopozivu vezu dvaju pojmova postaje vjerodostojnija ako proširimo polje našeg promatranja sa povijesti Evrope na postojeću političku geografiju svijeta:

"Ako upotrebimo izraz "nacija-država" u vrlo strogom smislu da nacija ima zbiljski monopol u datoj državi, da ne dominira nigdje drugdje i da se gotovo cijela nacija nalazi u toj državi, tada su nacije-države mala manjina, u najboljem slučaju jedna desetina svih država." (WIBERG 1991, 11)

"Nacija" na koju se nacionalizam obično odnosi kao na bazu za državljanstvo je općenito definirana putem etničkih i kulturnih, a ponekad religijskih obilježja. Ali niti jedno od ovih obilježja - čak niti jezik (EDWARDS 1985) - ne može biti generalizirano na način da pruža jednoznačni kriterij definiranja zajedničke pripadnosti naciji.

Ova analitička razmatranja podržavaju ideju da su nacije-države ili, drugim riječima rečeno, nacije smještene u politički (institucionalni) oblik, kao što je rekao Benedict Anderson, "imaginarne zajednice" (ANDERSON 1991). To ne znači da nacije i nacije-države nemaju svoje korijene osim u mašti ili ideologiji, niti da su one posebna vrlo "subjektivna" vrsta zajednice. Svaka društvena grupa izvan sela ili ulice je "imaginarna" grupa³. Ali njihov identitet nije niti prirodan (antropološki) niti povijesni organizam, već radije umjetna tvorevina, koja poput svake druge umjetne tvorevine u principu može biti napuštena i zamijenjena nekom novom.

Stoga moramo promotriti genezu nacije-države kao političkog akta, ne kao duhovnu ili povijesnu sudbinu *Völkergeister* na način romantizma. Bez obzira na koji od elemenata nacionalnog identiteta (jezik, književnost, zajednička povijest, rasa, religija) je stavljen glavni naglasak, proklamiranje ovih kombinacija elemenata kao nacionalnog identiteta je bila politička opcija, drugim riječima, nema nacije prije države, ili barem prije političkog pokreta koji traži državljanstvo. Kao komentar na ovu prvu tezu dodao bih da je nacionalni identitet, kao politička tvorevina,

³ Složit ću se sa Smithovom formulacijom: naciju je rekonstruirala inteligencija na temelju predmodernih etničkih veza, a ne nekih izmišljenih (vidi: SMITH 1991). Ne mogu ga slijediti kad god naizgled tvrdi da - zbog važnosti sjećanja za kolektivni identitet, "birokratskog ciklusa" (vidi: SMITH 1979) i logike modernizacije - u krajnjoj liniji ni jedan drugi oblik grupiranja nije moguć osim nacije - kao da ona jedina pristaje "zakrivljenom stablu čovječanstva" (vidi također: I. Bertin, *The Bent Twig: On the Rise of Nationalism, in The Crooked Timber of Humanity*, London, Murray 1990, 238-261). Ali ne bih oklijevao da to ovako formuliram: "Ljudska bića imaju višeslojne kolektivne identifikacije, čiji će domet i intenzitet varirati s vremenom i mjestom. Ne postoji nešto što bi spriječilo pojedince u istovremenom identificiranju s Flandrijom, Belgijom i Evropom iskazujući svaku odanost u prikladnom kontekstu ..." (SMITH 1991b, 175).

različit i od sociopsihološkog identiteta⁹ i od društvene svijesti - ako posljednju promatramo kao subjektivnu manifestaciju i reakciju na nečiju vlastitu poziciju unutar civilnog društva. Ako na trenutak prihvatimo društvenu tipologiju Tönniesia, nacionalni identitet pripada prije na stranu *Gesellschaft-a* nego onu *Gemeinschafta*.

Ekvivalentna teza može barem biti skicirana ako našu pažnju preusmjerimo na genezu nacionalnog identiteta kao i nacije-države. Pokazao bih da se ona primarno odnosila na procese koji su se odvijali i u nacionalnom i u međunarodnom političkom sustavu prije no na sociopsihološke potrebe potaknute industrijalizacijom i kapitalističkim atomiziranjem individua, što je Gellnerova i Andersonova interpretacija. U stvari, od Machiavellijevog pozivanja na Princa sposobnog da oslobodi Italiju barbarske vladavine stranih osvajača pa sve do agresivnog šovinizma 19. stoljeća, nije bila slučajnost da se nacionalna ideja proširila diljem Evrope u istom periodu kada je prostor kontinenta bio podijeljen između unitarnih (i dugo vremena apsolutističkih) država.¹⁰

Imajući na umu ovaj odnos, u stanju smo bolje razumjeti jedno od temeljnih obilježja nacionalnog identiteta, koje je posebno izraženo u njegovoj nacionalističkoj verziji: suprotstavljanje drugim nacijama, prevladavajući trend u definiranju naše istovjetnosti kroz suprotstavljanje drugima¹¹. Prije izgradnje nacija-država, postojale su emotivne veze koje nisu povezivale međusobno sve članove, recimo nekih etničkih zajednica, već članove njihovih kulturnih elita. Ali sve te emocionalne (i motivacione) stvari poprimile su političku modu i relevantnost u kontekstu karakteriziranom sistemom "balansa snaga" u Evropi 18. i 19. stoljeća - sistemu koji je tada (kao suprotnost različitim projektima perpetuiranog mira) bio stvaran odgovor na anarhiju Hobbesove prirode stvari koja je postojala između novih Levijatana u prethodna dva stoljeća. Ovi genetski razlozi pogodovali su izgradnju država i identiteta kao suprotstavljenih jedno drugom. Koji drugi oblik identiteta je mogao biti moguć u kontekstu u kojem je sigurnost države shvaćena kao ekskluzivna ili disjunktivna, moja sigurnost je utemeljena na zastrašivanju, tj. tvom osjećaju nesigurnosti?¹² Identitetu rođenom u ovom kontekstu, nacionalizam je jednostavno dodao - ako mogu pojednostaviti - masovnu mobilizaciju; drugim riječima, jedino u okviru omogućenom međunarodnim političkim sistemom sociopsihološka atomizacija i otuđenje individua je mogla igrati važnu ulogu.

Ako je pravilna moja rekonstrukcija tog procesa, posljedica je da, ako suverene nacije-države i odnosna podjela svijeta izgube snagu, tada nacionalni identitet može prestati biti vrhunski oblik grupnog identiteta. No, prije no što razvijem tu tezu, želio bih spriječiti moguće nesporazume. Kada držim naciju i državu odvojene jednu

⁹ E. Erikson, članak *Psychosocial Identity*, u *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 7.

¹⁰ Upućujem na ovaj proces, u obliku u kojem je Carl Schmitt revidirao njegove faze i legalne forme u *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* (Duncker und Humblot, Berlin 1950). Naglasio bih da Schmittova povijesna rekonstrukcija može biti odvojena od njegova organicističkog pogleda.

¹¹ Unutar granica ovog članka usredotočujem se na specifično političke procese i kategorije. Stoga ne mogu istraživati one opće filozofske teorije - prije svega Horkheimerovu i Adornovu rekonstrukciju dijalektike doba prosvjetiteljstva - koja raspravlja o *naissance of the Self* ... kao ključnom fenomenu civilizacije i posebno modernizacije.

¹² Detaljnije vidi: F. Cerutti, *Political Rationality and Security in the Nuclear Age*, u *Philosophy and Social Criticism*, vol.13, broj 1, 74.

od druge i podrazumijevam naciju-državu kao prijelazni politički fenomen, ja time ne mislim da nacionalnost nije uopće važna, ili da ju se može politički tretirati na bilo koji samovoljni način. Ako nacionalnost i državljanstvo nisu identični i vjerojatno će sve manje koincidirati, to ne znači da državljanstvo može biti utemeljeno i stabilizirano bez obzira ili čak suprotno nacionalnosti. Velike političke jedinice – poput federacija ili konfederacija mogu bolje zadovoljiti zahtjeve međunarodne sigurnosti i suradnje – to je u svakom slučaju moje mišljenje¹³. Ali, bez obzira, kao što je to u slučaju Jugoslavije ili Sovjetskog Saveza, njihovo postojanje se pokazalo inkompatibilnim sa poštivanjem kulturne autonomije i samoupravljanjem nacionalnih zajednica, što nije bilo u skladu s demokratskim procedurama (prije svega u skladu s manjinskim pravima) i izgradnjom vlastite nacije-države pod nadzorom UN. To nije samo stvar političkog realizma, već se odnosi na snaženje civilnih i političkih prava.

Kako to sve skupa utječe na naše glavno pitanje: da li je nadnacionalni identitet moguć? Ovo pitanje ne može biti odgovoreno prije no što definiramo elemente od kojih bi se ova vrsta identiteta sastojala. Koliko ja mogu vidjeti, postoje četiri: *međuzavisnost*, *normativni univerzalizam*, *globalni izazovi* i *svjetski poredak*. Ali možda je bolje očitovati se o tome što ne može biti pronađeno u nadnacionalnom identitetu. Mislim na određene preduvjete većine, premda ne svih postojećih nacionalnih identiteta. Nadnacionalni identitet ne može uključivati bilo kakvu zajednicu jezika, tj. počivati na općenitoj komunikacijskoj sposobnosti u interpersonalnim odnosima. Pa ipak, uloga *lingua franca* koju je engleski preuzeo širom svijeta, barem među mladima višeg obrazovanja, ne smije biti zaboravljena¹⁴. Na isti način homogenost (svakodnevnih) životnih oblika teško da može biti pretpostavljena – jer ponekad ona ne može biti pronađena čak ni u etnički homogenim nacijama-državama poput Italije, a kamoli u plurietničkim državama ka što su Belgija, Švicarska, ili SAD. U svakom slučaju, stvari se mijenjaju i u tom pogledu. Potrošačko ponašanje na primjer postat će nivelirano ili homogenizirano širom svijeta, barem u bogatom svijetu. Imajući sve to na umu, nedostatak tih preduvjeta vjerojatno će dati poseban, tj. eminentno politički karakter nadnacionalnom identitetu, i neće ga učiniti nezamislivim. On će ovisiti o čvrstoći strukture koja će objedinjavati njegove elemente.

Pod *međuzavisnošću* ja podrazumijevam mrežu međudodosa, ograničenja i mehanizama *feed back-a* koji međusobno povezuju svijet u do sada neviđenom stupnju: ne samo svijet ekonomije ili financija, energije i zalih hrane, već isto tako i tehnologije i multimedijalnih komunikacija. Prema Habermasovoj terminologiji, međuzavisnost je posljedica funkcionalnih imperativa. Ali, radije bih razmišljao o tim snagama kao po sebi neutralnima, ili pak o snagama koje, poput "proizvodnih snaga" u Marksovom smislu, mogu slomiti stare i istrošene institucije. Proces evropske unifikacije na primjer, koji je omogućio mir i blagostanje ratom poharanom kontinentu, je svakako bio pospješjen trgovačkom i financijskom prinudom prije no "idejom Evrope". U svakom slučaju, imaju li ili ne funkcionalni

¹³ U okviru šireg političkog konteksta analize, ovaj pogled je zastupala međunarodna istraživačka grupa, u kojoj sam sudjelovao na Forumu o problemima mira i rata: *A New Concept of Security for Europe. A Policy Recommendation Paper*, objavljeno u Quaderni Forum, VI, 1, Firenza 1992.

¹⁴ O ulozi nekih *lingua franca*, kao i mogućnostima odvajanja simboličke i komunikativne funkcije jezika vidi: EDWARDS 1985.

imperativi kolonizirajući efekt (bilo kao neokolonijalizam bilo kao "kolonizacija Lebenswelt"-a) ovisi o kulturnim i institucionalnim sredstvima s kojima se s njima suočavamo. Ali međuzavisnost je nova bitna pojava ne samo u strukturi sadašnjeg svijeta; čini se da ona postaje važna i u identitetu njegovih stanovnika. Da bismo to posvjedočili, dovoljno je podsjetiti se uloge koju je ova kategorija odigrala u Gorbačovljevoj viziji *perestrojke*, opravdavajući na taj način raspadanje sovjetskog imperijalizma, najveće revolucije prošlog desetljeća. Naravno, međuzavisnost sama po sebi ne generira nadnacionalni identitet, pa čak niti nadnacionalne institucije. Suprotno tome, pod njezinim pritiskom mogu biti oslobođeni obrambeni mehanizmi poput ultranacionalizma ili tribalizma (WALZER 1992). Ali za razliku od prije stotinjak ili šezdesetak godina ranije, sada je jasno da bi nacionalizam mogao biti posvema obrambena reakcija. Može biti koristan, pod određenim okolnostima kao što su one koje sada prevladavaju u Istočnoj Evropi, za domaću kratkoročnu mobilizaciju masa, ali nema stvarne prilike da ojača poziciju nacije-države u svjetskom, tj. finansijskom i monetarnom kontekstu.

Drugi elemenat nadnacionalnog identiteta je *normativni univerzalizam ljudskih prava*. Tri njegova aspekta trebaju biti istaknuta. Prvi se sastoji od vrlo važnog shvaćanja ljudskih prava kao samog preduvjeta demokracije, postavljajući time normative uvjete i ograničenja pred politiku kao subsystem socijalnih zvanja - ne smatrajući politiku više kao sveukupni *praxis*, niti dodjeljujući joj potpunu, moralom nespunitu autonomiju kao što je to u realističkoj tradiciji¹⁵. Slijedeći aspekt je moralni individualizam, odnosno ideja da je pojedinac, a ne klasa ili nacija, osnovni nosilac ljudskih prava. Treći elemenat je (rastuća) važnost državljanstva kao ključnog pojma političke kulture u demokraciji. Čak i kontroverzan karakter odnosa između ljudskih, političkih i socijalnih (ili ostalih) prava, ili - drugim riječima rečeno - između negativne i pozitivne slobode (BOBBIO 1990), potvrđuje važnost i vitalnost ideje državljanstva. Nadalje, sa stajališta međuzavisnosti i ostalih faktora, državljanstvo ima mogućnosti da danas izgubi svoje nacionalno ograničenje i efikasno razvije svoju univerzalnu jezgru. Jezgru koja je poput svetinje čuvana u proklamacijama poput "svi su ljudi stvoreni jednakima" (Ustav SAD), ili "les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits" (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*) ili odnedavno "sva ljudska bića rođena su slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima" (Opća Deklaracija o ljudskim pravima, 1948).

Mogućnosti univerzalizma u našem vremenu povezana su sa priznavanjem ovih principa kao izvora legitimacije ili još bolje: legitimnosti i efikasnosti kritike na području sadašnjeg stanja ljudskog dostojanstva, kao što su stradavanja uslijed neishranjenosti i gladi.

U svakom slučaju normativni univerzalizam možemo prihvatiti sa ozbiljnošću sve dok je u stanju samog sebe neprestano kritizirati: svjestan sam da univerzalizam ili radije (tobožnja) univerzalna snaga Razuma je u novom dobu dugo vremena opravdano odvajala etnocentrizam od eurocentrizma. Ali tokom ovog stoljeća razum

¹⁵ Da bih pojasnio ono što želim reći, želim podsjetiti na 1989. godinu u Kini (privremeni kip "Božice demokracije" na Trgu Tien An Men) i Istočnoj Evropi (slogan u Istočnoj Njemačkoj "Wir sind das Volk"), antidiktatorski pokret u Latinskoj Americi i Burmi, na pobjedu nad apartheiđom u Južnoj Africi. Diktatura, mučenje, represija još uvijek, naravno, postoje i dalje će postojati. Ali opada njihov stupanj legitimnosti. S druge strane, čini se da čak i moralistička ideologija koja iskazuje uglavnom retoričku privrženost ljudskim pravima gubi svoju efikasnost kao sredstvo odvrtačanja onih koji prosvjeduju.

je kritizirao samog sebe i priznao svoju vlastitu strašnu dijalektiku: danas nitko neće objaviti križarski rat podržavajući arogantan Razum (neke određene aspekte) Zapadne civilizacije - ili, ako bi se to i dogodilo, nitko mu se neće pridružiti. Zasad, to nije prevladavajuća opasnost. Ona je, u određenom smislu, suprotna: moralni relativizam, koji često sakriva samu indiferentnost prema patnjama čitavih ljudskih grupa, poput poput suprotnosti, "tržišne vs. vladine" ideologije. Ali posljednje nema ništa zajedničko s racionalnim univerzalizmom - niti s razumnim politikama. U svakom slučaju, stid koji možemo osjećati prema zločinima protiv čovječanstva počinjenih u ime zapadne civilizacije širom svijeta, ne daju nam nikakvo opravdanje za toleriranje potiskivanje ljudskih prava u ime ostalih religijskih kreda ili nacionalnih ideologija.

Pod *globalnim izazovima*, trećim elementom mojeg prikaza nadnacionalnog identiteta, prije svega razumijevam mogućnost samouništenja ljudske vrste putem globalnog nuklearnog rata. Ova prijetnja nije nestala s nuklearnim bipolarizmom; u dalekoj budućnosti, u najboljem slučaju može biti politički kontrolirana, ali neće nikada nestati, jer nuklearna tehnologija ne može biti opovrgnuta¹⁶. Dalje mislim na ekološke prijetnje, kao globalno zagrijavanje, pukotinu u ozonskom omotaču ili nuklearne nezgode poput Černobila. U više futurističkom pogledu, na kraju mislim na upotrebu biotehnologije na način promjene našeg biološkog identiteta u antropološko i moralno uznemiravajućem stupnju. Nazivam ova pitanja "globalnim" jer mogu utjecati na sve nas, uključujući i buduće generacije, na bezizlazan način, što ne može biti rečeno za ostale izazove kao što je prenapučenost ili glad.

Drugo, zbog okolnosti da se sa njima možemo suočiti samo naporom svih država, ili zasigurno prevladavajućom većinom.

Sada mogu formulirati svoju *glavnu tezu*: globalna pitanja, prije svega nuklearno, pružaju čovječanstvu identitet utemeljen na izazovu (ili riziku) i strahu. Ove Hobbesianske karakteristike, koje su u stvari ozbiljeni efekti ljudskih akcija i tvorevina, ne obilježja fiktivne prirode stvari, identificiraju nas kao članove ne-dobrovoljne asocijacije.¹⁷ Činjenica da smo svi pod utjecajem iste opasnosti i straha ne podvlači sama istovjetnost našeg položaja. Čak štoviše: ona čini suradnju pod određenom vrstom centralnog autoriteta više potrebom, nego otvorenom mogućnošću.¹⁸ Drugim riječima, odgovor globalnim prijetnjama dat od strane ne-kooperativnih igrača može biti shvaćen jedino kao igra s negativnim rezultatom, nikada ne kao igra s nultim rezultatom, očekivanja koje može čak i racionalne igrače udaljiti od suradnje. To znači da svi gubimo i da se nitko, ako ne surađuje, ne može nadati dobiti.

¹⁶ Ovaj pogled je istražen u mom članku *Ethics and Politics in the Nuclear Age. The End of Deterrence?*, u *Praxis International*, vol.12/4, 1992.

¹⁷ Pored zajedničke povijesti, ne-dobrovoljno ("ili u najmanjoj mjeri ne u potpunosti ugovorno") članstvo je onaj pravi temelj svake politički relevantne grupe: A. Margalit -J. Raz, *National Self-Determination*, u *The Journal of Philosophy*, vol. LXXXVII/9, Sept.1990, 456.

¹⁸ Što bi drugo bilo, i u nešto manjoj mjeri još uvijek je, nuklearno zastrašivanje (kao suprotno nuklearnom ratu) kao i ne-proliferacija, ako ne rudimentarni oblik ove suradnje pod "združenim starateljstvom" SAD i SSSR? Ove izraze posudio sam od S. Weber, *Realism, Detente and Nuclear Weapons*, u *International Organization*, vol. 44/1, 1990.

Ovaj treći elemenat je prekretnica moje ideje nadnacionalnog identiteta, jer može sve ostale elemente sjediniti u tijesno isprepletenu strukturu. On pruža neupitnu sponu ljudima prisiljenim da djeluju u skladu s drugima, ali ujedno pruža i jednu od onih emocionalnih veza - strahujući zajedno i slično - čije nepostojanje se obično upotrebljava kao argument protiv svih vrsta zajednice iznad one nacionalne. Jedan drugi uobičajeni argumenat je da zajednica veličine čovječanstva ne može postojati, jer će joj nedostajati esencijalno obilježje identiteta, suprotnost između "mi" i "ostali". U gore navedenom kritizirao sam uskost ovog pogleda, ali kad bi ga i usvojili, ne bismo ga se trebali odreći. Jedinstvo i konzistentnost ove zajednice bila bi utemeljena u tom slučaju u suprotnosti s vanjskim, ali bezličnim neprijateljem, prije svega samim nuklearnim terorom.

Prije no što predstavim četvrti element nadnacionalnog identiteta, želimo skicirati dvije prirodne posljedice globalnih izazova. Prva je potreba da promislimo svoje nacionalne povijesti u svjetlu novih identiteta koji nastaju. Kao što to veterani često znaju, ljudi dijele povijest ne samo sa svojim sunarodnjacima sa kojima su se borili, već isto tako sa strancima protiv kojih su se borili (ponekad oni postanu kasnije novi prijatelji). U Zapadnoj Evropi veliki dio - ali još ne i dovoljan - je učinjen nakon 1945. u ovom smjeru, ili bolje u dva pravca: čišćenja političke kulture i udžbenika od šovinizma, i izrade i isticanja evropskih ideja i aspiracija koje je moguće pronaći u povijesti svake nacije. Ali ovo ponovno procjenjivanje prošlosti sa zajedničke točke gledanja završava onog trenutka kada prijedemo nove granice Istočne Evrope.

Postavili smo dobar primjer, ali malo je koristi od toga, imamo li na umu nepodnosivu količinu strahota kojima je ispunjena evropska povijest ovog stoljeća. Sažeto rečeno: tradicija može biti važan faktor identiteta, kao što to naglašavaju oponenti nadnacionalnog identiteta, ali je kratkovidno ograničavati ju na tradiciju već postojeće grupe (društvene ili nacionalne) i ne vidjeti da tradicija također može biti podijeljeno s ostalima jer je utemeljena na selektivnom mehanizmu¹⁹.

Situacija oblikovana globalnim izazovima, barem u odnosu na onaj nuklearni, podupire bitne promjene u međunarodnoj sigurnosti. Slijedeći zaključak je da težnja da se izade iz kolektivne sigurnosti (svatko se obvezuje da garantira sigurnost ostalih partnera) i dostigne zajednička sigurnost kao struktura u kojoj svi osiguravaju ne samo sebe i svoje prijatelje, već također i one koji im nisu saveznici i bivše su im neprijateljske države. To je ideja koja je dijelom bila institucionalizirana u principima Konferencije o sigurnosti i suradnji u Evropi, iako su ovi principi još uvijek daleko od svoje stvarne primjene u aktualnim odnosima između brojnih partnera KESS-a, posebno u Istočnoj Evropi.

Konačno, specifičan identitet političke grupe, bio bi ugrožen nekonzistentnošću kada ne bi težio i poprimio neki oblik institucionalizacije. Ovaj četvrti element ne znači jednostavno stabilizaciju, već također i mogućnost izvođenja i kodificiranja, putem neke vrste ugovorne procedure, onih pravila koja najbolje odgovaraju situaciji stvorenoj međuzavisnošću i globalnim izazovima - i najbolje ispunjavaju zahtjeve normativnog univerzalizma. Svakako, puna konzistentnost može biti postignuta samo u slučaju stvaranja ovih pravila dovoljno snažnima i

¹⁹ "L'essence d'une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun et aussi que tous aient oublié bien de choses", kao što je to rekao Ernest Renan u svojoj poznatoj *Que c'est-ce que une nation?* (1882).

potpomognutim sankcijama, što Liga naroda nije bila nikada u stanju učiniti, a UN samo nekoliko puta i na način koji je daleko od zadovoljavajućeg. Nadnacionalni identitet prema tome razumijeva nadnacionalnu, ne više međunarodnu instituciju²⁰. Institucionalizacija nadnacionalne vladavine prava zahtijevala bi danas ne samo reforme postojećeg pravnog okvira, poput OUN ili Svjetske banke. Ona bi stoga zahtijevala promoviranje novih izvora legitimiteta, između ostalih neku vrstu međunarodne distributivne pravde, normativnog elementa državljanstva. Nije li blagostanje, poslije zaštite, jedan od vodećih motiva utemeljavanja bilo kakvog grupnog identiteta (EDWARDS 1985)? Da bi bio prihvaćen i osnažen novi model svjetskog poretka ne smije spriječavati, već radije promovirati društvenu promjenu; drugim riječima, prihvatljiv i trajni poredak se sastoji od mirne promjene.

* * *

Nejasnoće zasjenjuju sve rasprave o nadnacionalnom identitetu i potrebno je napraviti distinkciju. Nadnacionalni identitet je sam po sebi negativna definicija: identitet iznad onog postojećeg nacionalnog. Svjetski rasprostranjen identitet i opće prihvaćeno državljanstvo nisu jedini nivo koji on može postići. Naš evropski, ili bolje rečeno eurozajednički identitet je nadnacionalan, ali u odnosu na ograničen broj nacija. On je definiran - ne na način na koji je utemeljen nadnacionalni identitet - izgradnjom novog centra i proširivanjem granica. Premda nadnacionalni, čak i ovaj tip identiteta može uključivati "unutrašnji/izvanjski" topologijski okvir - u odnosu recimo prema Sjevernoj Americi i Japanu. Da li će Evropa biti nešto više od nadnacije, hoće li jednostavno ponoviti u širim razmjerima iste mehanizme suprotstavljanja i isključivanja koji su uobičajeni među nacijama? To bi bio prejednostavni zaključak, koji zaboravlja način, *modus operandi* kojim se prema naprijed kreće evropsko ujedinjavanje, usprkos, neuspjesima i odgađanjima. Čak i njegova praksa prozaičnih pregovaranja o cijenama i kvotama ne bi bila moguća, kada proces ne bi bio utemeljen na principima mirne promjene, demokracije i suradnje, čiji univerzalni domet se proteže daleko izvan Bruxellesa i Maastrichta. Dugoročno, oni su jedini izvor legitimiteta politike koja je za mnoge njezine građane daleko od reduciranja na zonu slobodne trgovine za vlasnike dućana i lokalne (u nekim slučajevima: etničke) grupe klijenata.

Ako pogledamo ekonomski i institucionalni život EZ, još jedan faktor treba uzeti u obzir: rastuću važnost regija. Ona ne osvjetljava samo relativno slabljenje nacija-država. Također označava trend odvajanja socijalne zajednice od političkog okvira, koja na taj način može postati oslobođena ograničenja lokalizma i tradicionalizma. Nadnacionalni identitet evropske vrste stoga može biti most ka općeprihvaćenoj svjetskoj nadnacionalnosti, ali teško bez nedoumica i tenzija na koje sam upravo upozorio.

Za nadnacionalni identitet bez granica želio bih upotrijebiti, u Kantovom smislu, pridjev "kosmopolitičan". On označava identitet sačinjen od ne-dobrovoljnog članstva u čovječanstvu definiranog gore skiciranim globalnim dimenzijama i

²⁰U svom tekstu *Ethics and Politics in the Nuclear Age. The End of Deterrence?* ukratko sam raspravio pitanje da li bismo ju trebali shvatiti kao "svjetsku vladu".

izazovima. Stoga je to u najvećoj mjeri politički identitet, identitet koji nas se tiče kao aktera svjetski rasprostranjenog političkog sistema, ne nejasnog osjećaja univerzalnog bratstva, niti planetarnog prepletanja tribalizma - kao što bi to predmnijevao Michael Walzer (WALZER 1992). Ako upotrijebimo izraz "svjetsko državljanstvo", mora biti jasno da se to državljanstvo (kao i "svjetska vlada") odnosi na ograničen broj pitanja i za sada ne uključuje sve sfere političke i socijalne aktivnosti. Kosmopolitički identitet ima stoga kognitivnu osnovu unutar slike međuzavisnog svijeta, emotivnu bazu rizika i strahova uzrokovanih globalnim prijetnjama i normative vodeće snage sadržane u traženju racionalnog odgovora za ove probleme. Zašto bi ovaj identitet bio inkompatibilan s preoblikovanim nacionalnim i lokalnim identitetima, koji su - zbog svoje umanjene adekvatnosti i legitimnosti - na putu napuštanja svojih pretenzija definiranja cjelokupnog identiteta individue kao člana grupe? Zašto ne bismo razmišljali o postkonvencionalnom identitetu²¹ individue kao modularne (višeslojne) strukture u kojoj bi univerzalni politički identitet mogao koezistirati sa socijalnim identitetom usmjerenim na njegov/njezin svakodnevni život u lokalnoj ili regionalnoj nacionalnoj zajednici?

Dodatna obilježja nadnacionalnog identiteta još uvijek trebaju biti raspravljena. Zbog njegovog postkonvencionalnog karaktera i za razliku od nacionalnog identiteta, njemu ne treba ustoličavanje i gajenje mita. Ali, treba li on simbole? Ili točnije, kako je politika nezamisliva bez simbolične interakcije: koju vrstu simbola on treba? Dosada, jedinim njegovim simbolima činile su se slike Hirošime 1945. godine, u negativnom smislu, i plave kacige trupa UN za održavanje mira: posljednji predstavljajući zaštitu od rata i gladi putem *tertius super partes*. Ili bi možda kozmopolitičkom identitetu, najapstraktnijem i delokaliziranom sloju u našem kompleksnom identitetu, najbolje korespondirao sublimirani, upravo Kantova vrsta simbola: sama ideja temeljnog prava - ljudskih prava - za sve muškarce i žene, i univerzalnog napora pridržavanja zakona. Slijedeće generacije moći će prosuditi ove i druge simbole.

U skladu s samoograničenjima utemeljenim na početku, neću zaključiti s empirijskim pregledom mogućnosti da nadnacionalni identitet postane svjestan i utjecajan. Ja samo tvrdim da je o njemu moguće razmišljati i da je potreban. Želim spomenuti jedan od bitnih preduvjeta kako bi ovaj identitet postao aktualan na način prihvatljiv vlastitoj normativnoj strukturi. On ne može živjeti bez njegovanja i kontrole kroz svjetski rasprostranjeno javno mijenje ili javne sfere kompetentnih građana - *weltbürgerliche Öffentlichkeit*. Ne možemo realistički misliti o tome da će nadnacionalni identitet postati savjest svakog stanovnika planete - čak ni nacionalni identitet nije bio unutar "nacije". Ali imat ćemo osnova da ne povjerujemo identifikaciji i legitimaciji strukture potpuno povjerene stručnjacima koji djeluju u političkom i diplomatskom sistemu. Nije li vrijeme da intelektualci preuzmu procese koji se danas razvijaju pod ponnijim ispitivanjem.

²¹ Upotrebljavam izraz postkonvencionalan u uobičajenom značenju koje je definirao Jürgen Habermas u svojoj filozofskoj reelaboraciji Kohlbergove teorije, vidi prvo: *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt am Main, Suhrkamp 1983.

LITERATURA

- ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities*, London, Verso 1983.
- BENDIX, Reinhard, *Nation-Building and Citizenship*, New York, Wiley 1964.
- BLOOM, William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge, Cambridge U. P. 1990.
- BOBBIO, Norbert, *L'età dei diritti*, Torino, Einaudi 1990.
- EDWARDS, John, *Language, Society and Identity*, Oxford, Blackwell 1985.
- HABERMAS, Jürgen, Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe, u: *Praxis International*, Vol.12, No.1, 1-19.
- HOBBSBAWM, Eric, *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge, Cambridge U.P. 1990.
- HOBBSBAWM, Eric, Nazioni e nazionalismo oggi, interviev sa F. Varese, u *Linea d'ombra*, No. 73, July-August 1992, 7-10.
- GELLNER, Ernest, *Nations and Nationalism*, Oxford, Blackwell 1983.
- GEREMEK, Bronislaw, *Lo stato-nazione nell' Europa del XX secolo*, u *Le radici comuni dell' Europa*, Milano, Il Saggiatore 1991, 130-151.
- GLOTZ, Peter, *Der Irrweg des Nationalstaats*, Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt 1990.
- LEPSIUS, M. Rainer, *Interessen, Ideen und Institutionen*, Opladen, Westdeutscher Verlag 1990.
- MAYALL, James, *Nationalism and International Society*, Cambridge, Cambridge U. P. 1990.
- PETROSINO, Daniele, *Stati, nazioni, etnie*, Milano, Angeli 1991.
- PIZZORNO, Alessandro, Spiegazione come reidentificazione, i Identità e sapere inutile, u *Rassegna Italiana di Sociologia*, Vol. XXX, No.2. (161-184) i no. 3 (305-320).
- SCHLESINGER, Philip, On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Critisized, u *Social Science Information*, Vol. 27., No. 2, 1987, 219-264.
- SETON-WATSON, Hugh, *Nations and States*, London, Methuen 1977.
- SMITH, Anthony D., *Nationalism in the Twentieth Century*, London, Martin Robinson 1979.
- SMITH, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, Blackwell 1986.
- SMITH, Anthony D., The Supersession of Nationalism? u *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. XXXI, 1 2, January-April 1990, 1-31.

- SMITH, Anthony D., The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed?, u *Journal of International Studies*, Vol. 20, 3, Winter 1991, 353-368.
- SMITH, Anthony D., *National Identity*, London, Penguin 1991b.
- TODOROV, Tzvetan, *Nous et les autres. La reflexion française sur la diversité humaine*, Paris, Seuil 1989.
- TODOROV, Tzvetan, *La conquete de l'Amerique. La question de l'autre*, Paris, Seuil 1982.
- TUĐMAN, Franjo, *Nationalism in Contemporary Europe*, Boulder, East European Monographs 1981.
- WIBERG, Hakan, *Divided Nations and Divided States*, Centre for Peace and Conflict Research, Copenhagen, No.11/1991.
- WALZER, Michael, The New Tribalism, u *Dissent*, proljeće 1992. 164-171.